

Małgorzata Franc

ORCID 0000-0002-0923-4538

DOI: 10.35464/1642-672X.PS.2021.3-4.08

Style wychowania rodzin zastępczych

Styles of education of family foster

ABSTRACT: A foster family is a temporary form of family foster care. Monitoring and assessment of the functioning of the foster family was entrusted to the foster care coordinator.

Based on the assessments of the functioning of the foster family prepared by the coordinator and the conducted non-standardized interviews with foster families, the styles of upbringing foster families were analyzed.

The most important goal of the research was to develop guidelines for the coordinator's work with a foster family depending on the style of upbringing they represent.

KEYWORDS: foster family, coordinator of family foster care, assessment of the functioning of the foster family, styles of upbringing/styles of education

STRESZCZENIE: Rodzina zastępcza jest tymczasową formą rodzinnej pieczy zastępczej. Monitorowanie i ocenę funkcjonowania rodziny zastępczej powierzono koordynatorowi pieczy zastępczej.

Na podstawie sporządzanych przez koordynatora ocen funkcjonowania rodziny zastępczej oraz przeprowadzonych wywiadów niestandardowych z rodzinami zastępczymi dokonano analizy stylów wychowania rodzin zastępczych.

Za najważniejszy cel badań uznano opracowanie wskazówek do pracy koordynatora z rodziną zastępczą w zależności od reprezentowanego przez nich stylu wychowania.

SŁOWA KLUCZOWE: rodzina zastępcza, koordynator rodzinnej pieczy zastępczej, ocena funkcjonowania rodziny zastępczej, style wychowania.

Wprowadzenie

Naturalnym, koniecznym i niezastąpionym środowiskiem życia człowieka jest rodzina. H. Cudak (1999, s.5) rodzinę określił jako podstawowe i jednocześnie pierwotne środowisko opiekuńczo-wychowawcze i socjalizacyjne dziecka; dla S. Kawuli rodziną jest związek naturalny, pierwotny w stosunku do państwa czy jakiegokolwiek innej wspólnoty, posiadający swoje własne, niezbywalne prawa. Rodzina jest „(...) czymś znacznie więcej niż tylko zwykłą jednostką prawną, społeczną czy ekonomiczną, stanowi wspólnotę miłości i solidarności, jedyną pod względem możliwości nauczania i przekazywania wartości kulturalnych, etycznych, społecznych, duchowych i religijnych, istotnych dla rozwoju i powodzenia własnych członków oraz społeczeństwa, rodzina jest miejscem spotkania różnych pokoleń, które pomagają sobie wzajemnie w osiąganiu pełniejszej mądrości życiowej oraz w godzeniu praw poszczególnych osób z wymaganiami życia społecznego. (...) rodzina stanowi *wewnętrzny świat*, jednak podlega wpływom z zewnątrz, które docierają tam różnorodnymi kanałami i kształtują społeczny i indywidualny system wartości oraz norm zachowania się społecznego poszczególnych członków” (Kawula, Brągiel, Janke, 1997, s. 50).

Rodzina realizuje i spełnia na rzecz swoich członków oraz wobec społeczeństwa określone funkcje (Adamski, 2002; Kawula, 2006; Tyszka, 2001). Szczególną rolę wśród nich przypisuje się funkcji wychowawczej, która polega na zaspokajaniu podstawowych potrzeb biologicznych i psychospołecznych dziecka (potrzeba bezpieczeństwa, miłości, przynależności, uznania), dostarczaniu pożądaných społecznie wzorów zachowań, przekazywaniu i przyswajaniu wartości, norm i zasad współżycia w danym społeczeństwie, umożliwieniu dzieciom aktywnego udziału w różnego rodzaju czynnościach i obowiązkach domowych, rozwijaniu i rozszerzaniu kontaktów międzyludzkich.

Pozbawienie dziecka środowiska rodzinnego, opieki i wychowania przez biologicznych rodziców powoduje konieczność zapewnienia mu opieki w jednej z form pieczy zastępczej. Wypracowano dwa zasadnicze modele pieczy zastępczej : instytucjonalny i rodzinny. W ramach systemu całkowitej opieki rodzinnej nad dzieckiem funkcjonują: rodziny adopcyjne, rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka, wioski dziecięce oraz rodziny opiekuńcze.

Rodzina zastępcza jest formą rodzinnej pieczy zastępczej traktowaną jako tymczasowa forma opieki nad dzieckiem. Według M. Jamrożka (2005) jest to forma całkowitej i okresowej opieki nad dzieckiem osieroconym lub z innych przyczyn pozbawionym właściwej opieki rodziców. Powstaje wtedy, gdy

małżeństwo lub osoba samotna bierze na wychowanie (opierając się na decyzji władz sądowych lub oświatowych) nie więcej niż troje dzieci (chyba, że chodzi o rodzeństwo), przy czym pomiędzy tymi osobami a dziećmi nie powstają takie same skutki prawne jak przy adopcji.

Monitorowanie i ocenę funkcjonowania rodziny zastępczej powierzono koordynatorowi pieczy zastępczej. Koordynator rodzinnej pieczy zastępczej jest swego rodzaju pracownikiem pierwszego kontaktu dla każdej rodziny zastępczej. Jest zatrudniany przez jednostkę organizacyjną systemu pieczy zastępczej zwaną organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej.

Na podstawie sporządzanych przez koordynatora ocen funkcjonowania rodziny zastępczej oraz przeprowadzonych wywiadów niestandardowanych z rodzinami zastępczymi dokonano analizy stylów wychowania rodzin zastępczych.

Opierając się na klasyfikacji celów J. Gniteckiego (1999, s. 16) należy wskazać, że artykuł realizuje:

- cel teoretyczny w tym zakresie, że opisuje przyjęte w literaturze pedagogicznej style wychowania w kontekście rodzin zastępczych;
- cel poznawczy w zakresie opisu i wyjaśnienia zależności pomiędzy stylami wychowania a typami rodzin zastępczych, wiekiem, płcią, wykształceniem rodziców zastępczych;
- cel praktyczny w zakresie opracowania wskazówek do pracy koordynatora z rodziną zastępczą w zależności od reprezentowanego przez nich stylu wychowania.

Instytucja rodziny zastępczej

Instytucja rodziny zastępczej (www.1) ma długą i bogatą tradycję. Jej istnienie datuje się na koniec XVI wieku, kiedy to francuski duchowny – św. Wincenty Paulo zaniepokojony wysoką śmiertelnością niemowląt w ochronkach dla ubogich, zaczął umieszczać je u kobiet na wsi. Opieka wiejskich kobiet przyniosła spodziewane przez duchownego skutki, a mianowicie: śmiertelność niemowląt znacznie spadła.

W XVII wieku przybył do Warszawy francuski misjonarz Gabriel Piotr Baudouin, który założył szpitalik dla niemowląt, gdzie zatrudniał karmiące matki. Dzieci nieco starsze (do 7 roku życia) zaś wysyłał na wieś, by osiągnąwszy odpowiedni wiek powróciły do miasta celem rozpoczęcia nauki. Dom wychowawczy księdza Baudouina cieszył się poparciem królów, dygnitarzy państwowych i kościelnych, a także pojedynczych filantropów. Po śmierci założyciela niestety bardzo podupadł.

Na początku XX wieku w wielu krajach Europy wydane zostały akty prawne regulujące problem dzieci opuszczonych. Po raz pierwszy w niepodległej Polsce problem opieki nad dzieckiem uwzględniła konstytucja z 17 marca 1921 roku. Artykuł 103 mówił, że dzieci nie otoczone dostateczną opieką rodzicielską, zaniedbane pod względem wychowawczym mają prawo do opieki i pomocy państwa w zakresie oznaczonym ustawą. Przewidywano również pozbawienie rodziców ich władzy nad dzieckiem w drodze orzeczenia sądowego. 16 sierpnia 1923 roku wprowadzono ramową ustawę o opiece społecznej, wzorowaną na podobnej ustawie niemieckiej z 1870 roku. Polskie ustawodawstwo lat dwudziestych XX wieku nie wypowiadało się na temat rodzin zastępczych. Było jednak wiadomo, że tego typu działalność ma miejsce i podlega kompetencji samorządów terytorialnych.

Przełomu w kształtowaniu się instytucji rodziny zastępczej dokonała Łódź. Oddawanie dzieci pod opiekę rodzinom obcym rozpoczęło się w Wydziale Opieki Społecznej Magistratu miasta Łodzi jako konieczność życiowa. Trudne położenie finansowe i brak odpowiednich lokali nie pozwalały na powiększenie liczby Miejskich Domów Wychowawczych, zaś dzieci potrzebujących opieki stale przybywało. W tej sytuacji pod koniec 1925 roku zdecydowano się na oddawanie dzieci osamotnionych pod opiekę rodzinom obcym. Akcja powierzania dzieci rodzinom zastępczym dotyczyła przede wszystkim porzuconych niemowląt. W lutym 1926 roku na posiedzeniu magistratu Łodzi zapadła uchwała, która dokładnie określała warunki stawiane opiekunom oraz zakres i formy pomocy dla rodzin zastępczych. Osoby, które chciały podjąć się opieki nad dzieckiem miały mieć – w myśl uchwały – odpowiednie warunki mieszkaniowe, być zdrowe na ciele i umyśle, ale przede wszystkim z zamiłowaniem oddać się wychowaniu dziecka i otoczyć je należną opieką. Sprawą bardzo istotną było zapewnienie dzieciom z rodzin zastępczych bezpłatnej opieki lekarskiej oraz lekarstw, a także leczenia w szpitalach na koszt miasta. Dzieci miały także prawo do wyjazdu na kolonie wypoczynkowe finansowane przez miasto. W celu zrekompensovania kosztów, jakie ponosili opiekunowie wprowadzono stałe opłaty i świadczenia. Wydział Opieki Społecznej zastrzegął sobie prawo kontroli rodzin i wyciągania konsekwencji wobec niestosowania się do ustalonych przepisów (łącznie z odebraniem dziecka). Troska władz miejskich nie zamykała się w kręgu spraw materialnych i zdrowotnych. Ważne było również wykształcenie i właściwe wychowanie dziecka. Powstała sieć poradni pedagogicznych, macierzyńskich. Mimo, że akcja była lokalna, szybko znalazła naśladowców. Od 1931 roku podobną działalność z inicjatywy Wandy Szuman podjął Warszawski Komitet Umieszczania Dzieci w Rodzinach. W 1933 roku wznowił pracę Dom Wychowawczy im. ks. Baudouina, a w 1934 roku władze oficjalnie usankcjonowały tę formę opieki.

Okres do wybuchu II wojny światowej cechuje dynamiczny rozwój liczbowy – oto w 1936 roku było w Polsce 6175 rodzin zastępczych, a już w 1938 roku – 8447. W czasie okupacji tysiące sierot w sposób spontaniczny znajdowało opiekę wśród często obcych ludzi, natomiast wszelka działalność instytucji i organizacji została zakazana (utrzymały się tylko Polski Czerwony Krzyż oraz Rada Główna Opiekuńcza). Czas powojenny sprzyjał normalizacji życia społecznego i rozwojowi rodzin zastępczych. Pierwsze w powojennej Polsce zarządzenie dotyczące rodzin zastępczych wydano 15 maja 1946 roku – było to pismo ministra oświaty o umieszczaniu dzieci w rodzinach zastępczych.

Rok 1950 zapoczątkował jednak kryzys tej instytucji trwający do początku lat siedemdziesiątych. W latach 1950–1955 nastąpiła centralizacja działalności opiekuńczo-wychowawczej, co bardzo niekorzystnie odbiło się na losach dzieci. Koniec lat siedemdziesiątych XX wieku to jednak czas renesansu instytucji rodziny zastępczej, będący wynikiem krytyki wychowania zakładowego, nadmiernego zagęszczenia w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz wysokich kosztów utrzymania. Rodziny zastępcze okazały się tanią alternatywą, zwłaszcza, że pomoc ze strony państwa była znikoma. Dopiero uchwała Rady Ministrów z dnia 22 listopada 1971 roku gwarantowała pomoc materialną dzieciom umieszczonym w rodzinach zastępczych do lat 18 (w uzasadnionych przypadkach do lat 24), przewidywała również prawo do korzystania ze świadczeń służby zdrowia i usług socjalnych. W wyniku tych działań wzrosła liczba rodzin zastępczych. Kolejne akty prawne z lat 1974 i 1979 bardziej kompleksowo regulowały zarówno wymagania wobec rodzin, jak i zasady udzielanej pomocy.

Lata osiemdziesiąte i dziewięćdziesiąte XX wieku to ciągły rozwój tej instytucji, zarówno ilościowy (badania z 1992 roku wykazały, że łączna liczba rodzin zastępczych wynosiła 30113 dla 38650 dzieci, podczas gdy było 289 domów dziecka z liczbą 14284 wychowanków), jak i jakościowy (udoskonalają się poszczególne typy rodzin, przede wszystkim terapeutyczne). Rodzina zastępcza stała się wreszcie docenioną formą pieczy zastępczej, aczkolwiek nie wolną od kontrowersji. Badacze tej instytucji podkreślają istnienie szeregu niekorzystnych rozbieżności między określonymi w przepisach normatywnych warunkami i zadaniami, jakie winni spełniać i realizować rodzice zastępczy, a społeczną praktyką.

Dzisiaj, podstawą stanowienia rodziny zastępczej jest ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2017 roku, poz. 697 z późn. zm.) oraz rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 9 grudnia 2011 roku w sprawie szkoleń dla kandydatów do sprawowania pieczy zastępczej (Dz. U. z 2011 roku, Nr 274, poz. 1620).

Rodzina zastępcza określana jest jako forma opieki nad małoletnim dzieckiem, którego biologiczni rodzice są nieznani albo pozbawieni władzy rodzicielskiej lub którym ją ograniczono. Zgodnie z prawem nie można ustanowić rodziny zastępczej dla dziecka, którego przynajmniej jeden z rodziców ma pełnię władzy rodzicielskiej.

Rodziną zastępczą może zostać małżeństwo lub osoba samotna, spełniająca następujące warunki:

- 1) dają rękojmię należytego sprawowania pieczy zastępczej;
- 2) nie były nigdy pozbawione władzy rodzicielskiej (władza rodzicielska nie była im ograniczona ani nie jest zawieszona);
- 3) wypełniają obowiązek alimentacyjny – w przypadku gdy taki obowiązek w stosunku do nich wynika z tytułu egzekucyjnego;
- 4) nie są ograniczone w zdolności do czynności prawnych;
- 5) są zdolne do sprawowania właściwej opieki nad dzieckiem, co zostało potwierdzone zaświadczeniami o braku przeciwwskazań zdrowotnych do pełnienia funkcji rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka, wystawionymi przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej;
- 6) przebywają na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- 7) zapewnią odpowiednie warunki bytowe i mieszkaniowe umożliwiające dziecku zaspokajanie jego indywidualnych potrzeb, w tym:
 - rozwoju emocjonalnego, fizycznego i społecznego,
 - właściwej edukacji i rozwoju zainteresowań,
 - wypoczynku i organizacji czasu wolnego;
- 1) nie były skazane prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe;
- 2) (w przypadku rodziny zastępczej niezawodowej) co najmniej jedna osoba tworząca tę rodzinę musi posiadać stałe źródło dochodów.

Na podstawie specjalizacji funkcji opiekuńczych możemy wyróżnić trzy podstawowe typy rodzin zastępczych (www.1):

- terapeutyczną – rodzinę zastępczą podejmującą się opieki nad dzieckiem wymagającym ze względu na stan zdrowia szczególnej troski i stosowania stałych specjalistycznych zabiegów leczniczych oraz wychowawczych. Odmienność tego typu rodziny wiąże się ze sposobem kwalifikowania do niej dziecka (odpowiednie badania lekarskie są tu koniecznością, a nie postulatem), z wysokością pomocy materialnej, a także zagwarantowaniem dziecku stałej pomocy specjalistycznej;
- resocjalizacyjną – rodzinę zastępczą wychowującą dzieci, które nie wkroczyły jeszcze na drogę przestępstwa, ale ich postępowanie ujawnia daleko posuniętą demoralizację i społeczne niedostosowanie, bądź też dzieci

zagrożone demoralizacją. Umieszczenie dziecka w resocjalizacyjnej rodzinie zastępczej ma na celu odizolowanie go od szkodliwych wychowawczo wpływów środowiska rodziny naturalnej. Ten typ rodziny jest jeszcze rzadkością w Polsce;

- preadopcijną – rodzinę zastępczą przyjmującą dziecko z zamiarem jego adopcji w przyszłości. Niekiedy okres pobytu dziecka w takiej rodzinie jest ściśle określony, czas ten może być wykorzystany na dokonanie ustaleń niezbędnych dla dziecka i orzeczenia adopcji (zebranie informacji o przysposabiających, ustalenie prognozy rozwojowej dziecka). Takie postępowanie ma szczególne znaczenie w przypadku dzieci starszych lub chorych, kiedy wskazany jest pewien okres przystosowawczy, poprzedzający adopcję właściwą. Z formalnego punktu widzenia umieszczenie dziecka w preadopcyjnej rodzinie zastępczej jest traktowane jako umieszczenie w zwykłej rodzinie zastępczej. Nie ma normatywnie uregulowanego czasu trwania okresu preadopcyjnego.

Ze względu na pokrewieństwo w stosunku do dziecka lub jego brak wyróżnia się rodziny zastępcze spokrewnione i obce, a wśród nich: niezawodowe, zawodowe oraz zawodowe specjalistyczne i zawodowe pełniące funkcje pogotowia rodzinnego.

Funkcje rodziny zastępczej spokrewnionej pełnią najbliżsi krewni dziecka: dziadkowie lub pełnoletnie rodzeństwo. Przy doborze rodziny zastępczej, w pierwszej kolejności bierze się pod uwagę osoby spokrewnione z dzieckiem, o ile dają one gwarancję jego prawidłowego rozwoju. Ustanawia ją sąd rodzinny w wypadku: śmierci rodziców, ich niewydolności wychowawczej czy innych problemów, których skutki niekorzystnie odbijają się na dziecku. O ustanowienie krewnego rodziną zastępczą mogą wystąpić również sami rodzice, gdy nie mogą sprawować opieki nad dzieckiem, np. wyjeżdżają na dłuższy pobyt za granicę, przechodzą ciężką chorobę.

Niezawodowa rodzina zastępcza zajmuje się dzieckiem lub dziećmi, z którymi nie wiąże jej żaden stopień pokrewieństwa, lub jest to pokrewieństwo dalsze. Rodzina niezawodowa może przyjąć pod swoją opiekę nie więcej niż troje dzieci. Jednak w razie konieczności umieszczenia w rodzinie zastępczej rodzeństwa, za zgodą rodziny zastępczej oraz po uzyskaniu pozytywnej opinii koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej, jest dopuszczalne umieszczenie w tym samym czasie większej liczby dzieci.

Zawodowe rodziny zastępcze to rodziny, które z tytułu wykonywanej pracy otrzymują wynagrodzenie. Opiekują się niespokrewnionymi dziećmi. W rodzinach zawodowych może przebywać łącznie nie więcej niż troje dzieci. W przypadku konieczności umieszczenia w rodzinie rodzeństwa, odstępu-

je się od tej zasady. Jedno z rodziców trwale powinno zajmować się opieką nad powierzonymi dziećmi.

Specjalistyczna zawodowa rodzina zastępcza jest przeznaczona dla dzieci wymagających szczególnej opieki i pielęgnacji. W rodzinie tej umieszcza się dzieci niedostosowane społecznie, dzieci z różnymi dysfunkcjami, problemami zdrowotnymi albo małoletnie matki z dziećmi. Rodziny zastępcze pełniące funkcję pogotowia rodzinnego przejmują opiekę nad dziećmi powierzonymi im w trybie interwencyjnym, w tym dowiezionymi przez policję w sytuacjach porzucenia lub zagrożenia życia i zdrowia. W pogotowiu rodzinnym umieszcza się nie więcej niż troje dzieci na pobyt okresowy, do czasu unormowania się sytuacji dziecka, nie dłużej jednak niż na okres 4 miesięcy. W szczególnych przypadkach okres ten może być przedłużony do 8 miesięcy lub do czasu zakończenia postępowania sądowego.

W niniejszych rozważaniach przyjęto podział rodzin zastępczych według kryterium pokrewieństwa.

Koordinator rodzinnej pieczy zastępczej

Jednym z najistotniejszych elementów ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej było „(...) wprowadzenie obligatoryjnego wsparcia w osobie asystenta rodziny dla rodzin naturalnych, którym władza rodzicielska została ograniczona, oraz zupełnie nowej profesji w obszarze systemu pieczy zastępczej – koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej” (Gebel, 2017a, s. 260).

„Koordynator rodzinnej pieczy zastępczej to nowy zawód, którego powstanie stanowi wyraz konieczności specjalizowania się pracowników wspierających specyficzne środowiska rodzinne, jakimi są rodziny zastępcze. W projektowaniu obowiązków koordynatorów skupiono się przede wszystkim na wspieraniu rodziny zastępczej w jej naturalnym środowisku, a także na podniesieniu jakości świadczonej pomocy” (Gebel, 2017, s. 226).

„Koordynator rodzinnej pieczy zastępczej jest swego rodzaju pracownikiem pierwszego kontaktu dla każdej rodziny zastępczej” (Gebel, 2017a, s. 261). Jest zatrudniany przez jednostkę organizacyjną systemu pieczy zastępczej zwaną organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej.

„Praktyka instytucji pieczy zastępczej pokazała, że koordynatorami rodzinnej pieczy zastępczej w pierwszej kolejności zostawali pracownicy socjalni, którzy do tej pory pracowali

z rodzinami zastępczymi w ramach struktur Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie” (Gebel, 2017a, s. 261). Wykształceni i doświadczeni w świadczeniu pracy socjalnej specjaliści w największym stopniu odczuli zmiany cha-

rakteru swojej pracy (Patela-Owczarek, 2014, s. 19). To oni wchodzili w relacje z rodzinami zastępczymi w oparciu o nowe zasady, ale ze starymi przyzwyczajeniami, dotychczasowymi metodami pracy, wyrobionym poglądem na swoją rolę zawodową, określonymi zależnościami na linii pracownik – klient i bagażem doświadczeń. Orientując swoje działania na pomoc, opiekę, animację i wychowanie, kierowali je do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, wykluczanych i już wykluczonych (Kantowicz, 2001, s. 57).

W myśl ustawy zadaniami stojącymi przed koordynatorem są:

- udzielanie pomocy rodzinom zastępczym i prowadzącym rodzinne domy dziecka w wykonywaniu zadań wynikających z pieczy zastępczej;
- przygotowanie, we współpracy z odpowiednio rodziną zastępczą lub prowadzącym rodzinny dom dziecka oraz asystentem rodziny, a w przypadku gdy rodzinie dziecka nie został przydzielony asystent rodziny – we współpracy z podmiotem organizującym pracę z rodziną, planu pomocy dziecku;
- pomoc rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka w nawiązaniu wzajemnego kontaktu;
- zapewnianie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka dostępu do specjalistycznej pomocy dla dzieci, w tym psychologicznej, reedukacyjnej i rehabilitacyjnej;
- zgłaszanie do ośrodków adopcyjnych informacji o dzieciach z uregulowaną sytuacją prawną, w celu poszukiwania dla nich rodzin przysposabiających;
- udzielanie wsparcia pełnoletnim wychowankom rodzinnych form pieczy zastępczej;
- przedstawianie corocznego sprawozdania z efektów pracy organizatorowi rodzinnej pieczy zastępczej (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy, art. 77, pkt. 3).

Do katalogu zadań i obowiązków koordynatora należy również doliczyć sporządzanie oceny funkcjonowania rodziny zastępczej. Ocenę taką koordynator sporządza co 3 lata, jednakże, gdy rodzina zastępcza jest nowopowstałą pierwszą ocenę należy sporządzić w okresie nie dłuższym niż jeden rok, drugą zaś po upływie roku.

Opis funkcjonowania rodziny zastępczej sporządzany jest w kontekście art. 40 ustawy i zawiera informacje z zakresu:

- zapewnienia dzieciom zaspokajania ich potrzeb bytowych, rozwojowych, emocjonalnych, społecznych oraz religijnych;
- zapewnienia dzieciom dostępu do przysługujących świadczeń zdrowotnych;

- zapewnienia dzieciom kształcenia, wyrównywania braków rozwojowych i szkolnych;
- zapewnienia dzieciom wypoczynku i organizacji czasu wolnego;
- zapewnienia dzieciom rozwoju uzdolnień i zainteresowań;
- umożliwienia dzieciom kontaktu z rodzicami i innymi osobami bliskimi;
- wniosków i ewentualnych zaleceń dotyczących dalszej pracy z rodziną zastępczą.

Opis funkcjonowania rodziny zastępczej pod względem predyspozycji do pełnienia funkcji rodziny zastępczej oraz jakości wykonywanej pracy kończy ocena wyrażona w kategoriach pozytywna/negatywna.

Praca koordynatora z rodziną zastępczą prowadzona jest metodą indywidualnego przypadku poprzez systematyczne wizyty w środowisku; wykorzystywana jest: rozmowa wspierająca, poradnictwo, obserwacja relacji panujących w rodzinie, monitorowanie bieżącej sytuacji edukacyjnej, zdrowotnej, emocjonalnej dziecka oraz analiza dokumentów. Koordynator jest też osobą bezpośrednio odpowiedzialną za właściwą współpracę z takimi instytucjami, jak wszelkie ośrodki edukacyjne, przedszkola i szkoły, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, sądy rodzinne, zespoły kuratorskiej służby sądowej, placówki służby zdrowia, instytucje opiekuńczo-wychowawcze (np. ognisko wychowawcze, młodzieżowy ośrodek socjoterapeutyczny, specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy czy schronisko dla nieletnich), komornik sądowy itd. Na drodze współpracy koordynator pozyskuje informacje, wspólnie projektuje zmiany w rodzinach.

Wywiady niestandardyzowane z rodzinami zastępczymi oraz analiza sporządzonych ocen funkcjonowania rodziny zastępczej stanowią podstawę metodyczną rozważań o stylach wychowawczych rodzin zastępczych.

Style wychowania

Rodzina zastępcza boryka się z wielością problemów o różnorodnej charakterystyce. Styl wychowania prezentowany przez rodzinę zastępczą może ułatwić wychowankowi pokonanie trudności lub je pogłębić.

Literatura przedmiotu wyróżnia cztery style wychowania i charakteryzuje je następująco (Łobocki, 2004, s. 312–314; Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 1986, s. 445):

- styl demokratyczny polega na nawiązaniu przez rodziców przyjacielskich kontaktów z dziećmi, umożliwianiu im podejmowania decyzji w sprawach rodzinnych, odwołaniu się do ich samodzielnej aktywności. Rodzice

- uczają swoje dzieci liczyć się ze zdaniem innych. Więź emocjonalna dziecka z rodzicami jest silna, charakterystyczną cechą są tu uczucia pozytywne, zaufanie, sympatia oraz życzliwość. Wymagania są dostosowane do możliwości dziecka. Zna ono zakres swoich obowiązków i zadań, które nie zostały mu narzucone, lecz dobrowolnie je przyjęło (z własnej chęci lub dlatego, że wyjaśniono mu konieczność ich podjęcia dla dobra całej rodziny). W stylu tym jako środki wychowawcze stosuje się przede wszystkim nagrody, rodzice posługują się perswazją, tłumaczeniem niewłaściwego postępowania, a także odwołują się do uczuć dziecka;
- styl autokratyczny charakteryzuje się dużym dystansem między rodzicami a ich dziećmi (rodzice nie wnikają w potrzeby wewnętrzne dzieci, a kierują nimi kierując polecenia i nakazy). Rodzice uznają tylko własną rację i nie tolerują najmniejszego sprzeciwu dziecka, a decyzje dotyczące spraw rodziny podejmują wyłącznie rodzice. Taki styl wychowania może mieć różne formy: surowego nadzoru, stosowania silnych środków represji, ujawniania dziecku życzliwości z zachowaniem czynnej i systematycznej kontroli nad jego działaniami. Autokratyczny styl wychowania nie pozwala na osiągnięcie pozytywnych efektów na polu kształtowania osobowości dziecka. Dziecko wychowane w stylu autokratycznym przejmuje od rodziców wzorce postępowania, zachowuje się despotycznie wobec kolegów lub też – w niektórych przypadkach – staje się zastraszone, niezdolne do samodzielnego działania, co spowodowane jest przez ciągłe wykonywanie rozkazów i poleceń rodziców. Może również buntować się przeciw ciągłemu przymusowi, stać się agresywnym wobec swojej rodziny;
 - styl liberalny polega na pozostawieniu dzieci samym sobie, nie ingerowaniu w ich sprawy, tolerowaniu społecznych zachowań. W przypadku drastycznego naruszenia norm społecznych przez dziecko rodzice łagodnie interweniują i usprawiedliwiają go przed otoczeniem. Styl ten stwarza warunki swobodnej aktywności oraz spontaniczności dziecka, które w rodzinie zajmuje najwyższą pozycję, a rodzice chętnie spełniają jego zachcianki. Rodzice przyjmują założenie, że dziecku należy pozostawić całkowitą swobodę, nie należy hamować jego aktywności i spontanicznego rozwoju, wystarczy tylko stworzyć mu odpowiednie warunki do zabawy, nauki, trzeba zaspokoić jego potrzeby materialne, otoczyć dziecko czułością i miłością, co sprawi, że jego zainteresowanie różnymi sprawami okazywane będzie wtedy, gdy samo dziecko tego zażąda;
 - styl niekonsekwentny (zwany także okazjonalnym) polega na braku spójności w sposobach oceny oraz kontroli zachowania się dziecka,

charakteryzuje się zmiennością i przypadkowością oddziaływań na jednostkę. Rodzice skrajnie reagują na poczynania ich dziecka, czasami nie zwracają uwagi na jego postępowanie, a kiedy indziej surowo za nie karzą, okazują dziecku czułość i darzą je zainteresowaniem, aby później zachować się wobec niego obojętnie lub nawet wrogo. Często rodzice stosują obietnice, których nie są w stanie dotrzymać, albo dają niezasłużone prezenty.

Style wychowania są ważnym czynnikiem kształtującym osobowość wychowanka rodziny zastępczej. Należy jednak podkreślić, że czynnik ten nabiera właściwego znaczenia dopiero w powiązaniu z postawami rodziców, z więzią emocjonalną, a także z atmosferą, jaka panuje w rodzinie (Skarbek, 2003, s. 115). W prezentowanej analizie uwzględniono wyłącznie style wychowania.

Analiza typów rodzin zastępczych w kontekście stylów wychowania

Przedmiotem niniejszej analizy są style wychowawcze dominujące w rodzinach zastępczych. Cel analizy ustalono na:

- opis przyjętych w literaturze pedagogicznej stylów wychowania w kontekście rodzin zastępczych (cel teoretyczny);
- opis i wyjaśnienie zależności pomiędzy stylami wychowania a typami rodzin zastępczych, wiekiem, płcią, wykształceniem rodziców zastępczych (cel poznawczy);
- opracowania wskazówek do pracy koordynatora z rodziną zastępczą w zależności od reprezentowanego przez nich stylu wychowania (cel praktyczny).

Badania przeprowadzono w roku 2020 na liczbie 15 rodzin, ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej reguluje bowiem ilość rodzin zastępczych pozostających pod opieką jednego koordynatora. „Choć początkowo uznano, że koordynator powinien mieć pod swoją opieką 30 środowisk, to po trzech latach od wejścia w życie ustawy ograniczono je do 15. Dwukrotne zmniejszenie liczby rodzin zastępczych, z którymi pracuje jeden koordynator, znacząco sprzyja zwiększeniu czasu, jaki pracownik systemu pieczy zastępczej może poświęcić każdej sprawie” (Gebel, 2017, s.227).

Wśród 15 rodzin zastępczych znalazły się następujące typy rodzin zastępczych:

Tabela 1. Typy badanych rodzin zastępczych

Typy rodzin zastępczych	Liczba rodzin zastępczych
Spokrewniona	9
Niezawodowa	3
Zawodowa	1
Zawodowa specjalistyczna	2
Zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego	1

Źródło: własne.

Uwidoczona w tabeli 1 liczba rodzin zastępczych wskazuje na łączną ich liczbę szesnastu. W prezentowanych badaniach zaistniał bowiem taki przypadek, że jedna z rodzin zastępczych dla jednego rodzeństwa tam umieszczonego stanowiła „zawodową rodzinę zastępczą”, zaś dla drugiego – „zawodową pełniącą funkcję pogotowia rodzinnego”.

Na podstawie sporządzanych przez koordynatora dokumentów: „Opisu funkcjonowania rodziny zastępczej” oraz przeprowadzonych przez niego wywiadów niestandardyzowanych wśród badanych rodzin zastępczych stwierdzono, że demokratyczny styl wychowania charakteryzuje dziewięć rodzin zastępczych, liberalny styl wychowania prezentowany jest przez pięć rodzin zastępczych, zaś niekonwencjonalny (okazyjny styl wychowania opisuje dwie rodziny zastępcze.

Tabela 2. Style wychowania w kontekście rodzin zastępczych

Styl wychowania	Liczba rodzin zastępczych
Demokratyczny	9
Autokratyczny	-
Liberalny	5
Niekonsekwentny / okazjonalny	2

Źródło: własne.

Wśród badanych rodzin zastępczych dominującym stylem wychowawczym jest demokratyczny. Może cieszyć fakt, że żadna z rodzin zastępczych nie kieruje się dyrektywami autokratycznego stylu wychowania.

Dalsza analiza pozwala dostrzec zależność typów rodzin zastępczych a preferowanym przez nie stylem wychowania.

Tabela 3. Typy rodzin zastępczych a styl wychowania

Typy rodzin zastępczych	Style wychowania			
	demokratyczny	autokratyczny	liberalny	niekonsekwentny
Spokrewniona	6	-	2	1
Niezawodowa	1	-	2	-
Zawodowa	-	-	1	-
Zawodowa specjalistyczna	2	-	-	-
Zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego	-	-	-	1

Źródło: własne.

Na podstawie przedłożonych wyników analizy należy z niepokojem stwierdzić, że liberalny styl wychowania uprawiany jest przez aż dwie niezawodowe rodziny zastępcze i jedną zawodową, a także że niekonwencjonalny (okazjonalny) styl wychowania prezentuje zawodowa rodzina zastępcza pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego. Niepokój jest tym większy, że zarówno niezawodowe rodziny zastępcze, jak i zawodowa rodzina zastępcza pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego, przechodzą szkolenia przygotowujące je do pracy z dziećmi oraz badania psychologiczne i pedagogiczne w zakresie predyspozycji i motywacji do pełnienia funkcji rodziny zastępczej.

Wnioski

Styl wychowania rodziców zastępczych jako jeden z wielu czynników przyczynia się do niwelowania, zmniejszania skali i zasięgu problemów wychowanków lub też utrzymuje ich natężenie bądź wzmacnia, pogłębia.

W oparciu o opisy funkcjonowania rodzin zastępczych oraz przeprowadzone z nimi wywiady niestandardyzowane dokonano analizy stylów wychowania rodzin zastępczych.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że rodziny zastępcze w większości preferują demokratyczny styl wychowania (dziewięć rodzin zastępczych, w tym: sześć rodzin zastępczych spokrewnionych, jedna niezawodowa rodzina zastępcza i dwie zawodowe specjalistyczne rodziny zastępcze). Można przyjąć, że rodziny zastępcze kierujące się demokratycznym stylem wychowania stwarzają warunki rozwoju i wychowania odpowiednie do stanu zdrowia i poziomu rozwoju dziecka, w tym: traktują dziecko w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości osobowej, zapewniają dostęp do przysługujących świadczeń zdrowotnych, kształcenie, wyrównywanie braków rozwojowych i szkolnych dziecka, zapewniają rozwój jego uzdolnień i zainteresowań, zaspokajają jego potrzeby emocjonalne, bytowe, rozwojowe, społeczne oraz religijne,

a także ochronę przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie prywatne dziecka, umożliwiając kontakt z rodzicami i innymi osobami bliskimi, chyba że sąd postanowił inaczej.

Demokratyczny styl wychowania przyczynia się niewątpliwie „(...) do zaspokajania potrzeb psychospołecznych dziecka poprzez akceptację dziecka, która wpływa na kształtowanie się umiejętności nawiązywania trwałych więzi emocjonalnych. Współdziałanie z dzieckiem, uznawanie swobody oraz aktywności, stosownie do wieku wychowanka – wzbudza ufność do rodziców zastępczych, zaś poszanowanie praw dziecka – rozwija w nim lojalność wobec osób dla niego znaczących” (Skarbek, 2003, s.115).

W przypadku rodzin zastępczych stosujących zasady demokratycznego stylu wychowania praca koordynatora polega głównie na utrzymaniu i podtrzymywaniu tendencji stylu demokratycznego w rodzinach zastępczych. Koordynator rodzinnej pieczy zastępczej monitoruje przebieg zaplanowanych działań, towarzyszy, służy wsparciem i pomocą w trudnościach wynikających z pełnionej funkcji rodziny zastępczej – wszak problemy i trudności zdarzają się, nie omijają rodziny zastępczej o demokratycznym stylu wychowania. Przyjmuje również wszelkie komunikaty dotyczące bieżących zdarzeń jakie stają się udziałem rodziny zastępczej, sugeruje możliwe rozwiązania adekwatne do jej możliwości i potencjału oraz przyjmuje dokumentację potwierdzającą przebieg procesu opiekuńczo-wychowawczego. Czuwa nad realizacją planu pomocy dziecku.

Wśród badanej grupy rodzin zastępczych znalazło się pięć (dwie spokrewnione rodziny zastępcze, dwie niezawodowe rodziny zastępcze, jedna zawodowa rodzina zastępcza), których styl wychowania można określić jako liberalny. W rodzinach tych dzieci niejako pozostawione są same sobie i to one muszą borykać się z własnymi problemami i trudnościami. W rodzinach tych nie ingeruje się w sprawy dzieci, nie hamuje ich aktywności i spontanicznego rozwoju, pozostawia się im dużą porcję wolności, nie stawia granic, toleruje się nawet niektóre aspołeczne zachowania. Rodzice zastępczy sądzą, że należy dzieciom stworzyć warunki do swobodnej aktywności, niemal niczym nie ograniczonej ekspresji, zaspokoić ich potrzeby materialne, otoczyć dzieci czułością i miłością, w przypadku dopiero drastycznego naruszenia norm społecznych przez dzieci łagodnie interweniować i usprawiedliwić przed otoczeniem, by tym sposobem zrekompensować im traumatyczne doświadczenia z domu rodzinnego.

Koordynator współpracujący z rodzinami zastępczymi kierującymi się zasadami liberalnego stylu wychowania dokonuje nieustannie i systematycznie obserwacji środowiska, monitoruje relacje panujące między dzieckiem a rodzi-

camiami zastępczymi, uwydatnia sytuacje problemowe, definiuje zaburzenia, poszukuje ich przyczyn w historii życia i edukacji dziecka, ustala w jakiej mierze trudności te wpływają na kondycję rodziny, wytyczone cele. Dokonuje prognozy i rokowań. Wskazuje także zindywidualizowane formy pomocy i wsparcia w odniesieniu do zauważonych dysfunkcji i problemów rodziny zastępczej, kierując ich na szkolenia z zakresu kompetencji opiekuńczo-wychowawczych czy choćby treningi asertywności, by nie ulegały zachciankom ich podopiecznych.

Analiza stylów wychowania w kontekście rodzin zastępczych wykazała, że niekonwencjonalny (okazjonalny) styl wychowania prezentują dwie rodziny zastępcze, w tym jedna spokrewniona rodzina zastępcza i jedna zawodowa rodzina zastępcza pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego. Rodzice zastępczy są niespójni w ocenach oraz kontroli zachowania się dziecka, charakteryzuje ich zmienność i przypadkowość oddziaływań na dziecko, niejednokrotnie odmiennie traktują dzieci (np. jedno wyróżniają, okazują czułość i darzą je zainteresowaniem, gdy tymczasem w stosunku do drugiego pozostają obojętni lub surowi). Często rodzice zastępczy stosują obietnice, których nie dotrzymują, albo dają niezasłużone prezenty.

Niekonwencjonalny (okazjonalny) styl wychowania jawi się jako negatywny, uniemożliwia bowiem dzieciom zaspokojenie ich rzeczywistych potrzeb psychofizycznych. Rodzina zastępcza nie stanowi oparcia dla swoich wychowanków, jest bowiem sama rozchwiana, jakość niestabilna.

Odrzucenie dzieci przez rodziców zastępczych może być przyczyną zachowań agresywnych podopiecznych, unikanie kontaktu z nimi – doprowadzić do ich chwiejności emocjonalnej; nadmierną zaś ochrona – opóźnia ich proces dojrzewania psychicznego oraz społecznego, a stawianie dzieciom nadmiernych wymagań – wywołuje w nich niepewność, uległość, niemożność koncentracji (Skarbek, 2003, s.115).

Praca koordynatora z rodzinami zastępczymi prezentującymi niekonwencjonalny styl wychowania jest nader trudna. Musi on bowiem stawić czoła problemom drzemającym w rodzinach zastępczych i ich podopiecznych. Przy udziale szerokiej gamy specjalistów koordynator stara się zniwelować trudności adaptacyjne, niedostosowanie społeczne czy zaburzenia osobowości wychowanków, jednocześnie formować właściwą postawę rodziców zastępczych. Konieczne stają się terapie psychologiczne dla podopiecznych, dla rodziców zastępczych zaś warsztaty tematyczne, szkolenia podnoszące kompetencje opiekuńczo-wychowawcze, szkoły dla rodziców, treningi umiejętności, np. konsekwencji.

Powyższa analiza ilościowa nie wyczerpuje zagadnienia stylów wychowania prezentowanych przez rodziny zastępcze. Zauważa się bowiem – w obliczu informacji uzyskanych na drodze przeprowadzenia wywiadów niestan-

daryzowanych z rodzinami zastępczymi – że styl wychowania prezentowany przez daną rodzinę zastępczą:

- trudny jest do jednoznacznego określenia (style bowiem nie występują w swej „teoretycznej” interpretacji, często mieszają się);
- zależny jest od płci (inny styl charakterystyczny jest dla matki zastępczej, inny dla ojca zastępczego);
- ma odmienne oblicza, czym innym się wyraża w zależności od płci (nawet jeżeli przez rodzinę zastępczą preferowany jest identyczny styl wychowania);
- częstokroć uzależniony jest od danej, konkretnej sytuacji;
- zależny jest od wieku i wykształcenia samych rodziców zastępczych:
 - rodzice w wieku podeszłym nawet jeżeli prezentują demokratyczny styl wychowania mają skłonność do „liberalizowania”;
 - rodzice zastępczy z wykształceniem wyższym chętniej stosują zasady demokratycznego stylu wychowania;
- zależny jest od wieku, płci, poziomu możliwości i umiejętności dziecka oraz długości czasu jego przebywania w rodzinie zastępczej;
- zależny jest od czasu trwania współpracy z koordynatorem (im dłuższy czas współpracy, tym częściej wśród rodzin występuje styl demokratyczny). Prezentowanym badaniom można zarzucić, iż:
- obejmują wąski zakres tematyczny – dotyczą wyłącznie stylów wychowania rodzin zastępczych;
- obejmują zaledwie piętnaście środowisk;
- odwołują się do interpretacji wyników analizy jednego koordynatora,
- odpowiadają danej chwili (rodziny zastępcze rozpadają się lub dezaktywują jako że obowiązek stanowienia rodziny zastępczej ustaje z chwilą zakończenia opieki nad dzieckiem, tj. w kilku ściśle określonych przypadkach, m.in.:
 - gdy sytuacja w rodzinie biologicznej dziecka ulegnie poprawie na tyle, że będzie ono mogło wrócić pod opiekę rodziców,
 - gdy trafi do adopcji,
 - gdy osiągnie pełnoletniość (usamodzieli się).

Jednakże – co wydaje się nie podlegać wątpliwościom – badania realizują swój zasadniczy cel: cel praktyczny. Na podstawie analizy można wskazać bowiem zalecenia i wskazówki do pracy koordynatora z rodziną zastępczą w zależności od reprezentowanego przez nich stylu wychowania oraz zgłosić postulaty dla wydziałów wspierania pieczy zastępczej ośrodków pomocy społecznej.

Wśród zaleceń i wskazówek do pracy koordynatora z rodziną zastępczą mogą znaleźć się następujące:

- pożądanym staje się określenie stylu wychowania danej rodziny zastępczej – styl wychowania pełni bowiem funkcję:
 - organizującą – porządkuje działania koordynatora,
 - regulacyjną – stanowi gwarancję przeciw nadmiernemu rozbudowaniu działań koordynatora,
 - koordynującą – integruje działania koordynatora w sensowną całość, mobilizuje do pracy z rodziną, umacnia i pobudza jego entuzjazm,
 - prospektywną – stanowi „twórczą przepowiednię”, przenosi w przyszłość, aby skuteczniej koordynator działał;
 - określenie stylu wychowania danej rodziny zastępczej służy trafnemu doborowi sposobów pomocy i wsparcia rodzinie zastępczej;
 - określenie stylu wychowania danej rodziny zastępczej służy indywidualizacji współpracy koordynatora z rodziną zastępczą (stosowanie przez koordynatora odpowiednich metod i technik w zależności od wieku, płci, wykształcenia rodziców zastępczych).

Wydaje się, że prócz określenie stylu wychowania danej rodziny zastępczej korzystnym zabiegiem w pracy koordynatora może być także zastosowanie techniki dostrzegania problemów T3/ZOOM (Franc, 2020, s. 149–160). Metodę indywidualnego przypadku stosowaną przez koordynatorów w pracy z rodziną zastępczą wzbogacano techniką dostrzegania problemów T3/ZOOM kierując się myślą podniesienia efektywności pomocy rodzinom zastępczym w realizacji ich zadań wychowawczych wobec małoletnich oraz podniesienia poziomu świadomości rodziców zastępczych w obszarze problemów z nimi samymi związanych.

Na podstawie analizy można również wskazać postulaty dla wydziałów wspierania pieczy zastępczej ośrodków pomocy społecznej:

- 1) szkolenia z zakresu kompetencji opiekuńczo-wychowawczych powinny obowiązywać wszystkie rodziny zastępcze niezależnie jakiego są typu (aktualnie obowiązuje dobrowolność uczestnictwa w tego rodzaju szkoleniach):
 - demokratyczny styl wychowania prezentuje co prawda większość badanych rodzin zastępczych, jednakże tylko sześć „spokrewniony” spośród dziewięciu i jedna „niezawodowa” spośród trzech,
 - liberalny styl wychowania prezentują co prawda tylko dwie spokrewnione rodziny zastępcze, niepokojącym jest jednak fakt, że wśród rodzin zastępczych prezentujących ten styl wychowania są dwie niezawodowe rodziny zastępcze i jedna zawodowa (!),
 - niekonwencjonalny styl wychowania prezentuje co prawda tylko jedna spokrewniona rodziny zastępcza, ale z trwogą należy odnotować

- fakt, że także jedna rodzina zastępcza pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego (!);
- 2) szkolenia z zakresu kompetencji opiekuńczo-wychowawczych powinny być nie tylko obowiązkowe dla wszystkich typów rodzin zastępczych, ale również systematycznie i cyklicznie przeprowadzane;
 - 3) sporządzane przez specjalistów wydziałów wspierania pieczy zastępczej opinie psychologiczne, a zwłaszcza pedagogiczne w zakresie predyspozycji i motywacji do pełnienia funkcji rodziny zastępczej winny być wzbogacone o typologię stylów wychowania, co w znacznej mierze ułatwi koordynatorowi pracę z rodziną już na wstępie;
 - 4) powinny powstać „pakiety” szkoleń, warsztatów, treningów przeznaczone dla rodzin zastępczych w zależności od prezentowanego przez nie stylu wychowania.

Zakończenie/podsumowanie

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wprowadziła szereg nowych rozwiązań do obszaru systemu pomocy społecznej w stosunku do wcześniejszych rozwiązań. Jedną z najważniejszych zmian było wyodrębnienie zadań związanych z instytucjonalną i rodzinną pieczą zastępczą (Badora, Marzec, 2002, s. 81) oraz wprowadzenie zawodu koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej (Gebel, 2017, s. 231) monitorującego funkcjonowanie rodziny zastępczej.

Rodzina zastępcza w opiece i wychowaniu osieroconych lub z innych przyczyn pozbawionych właściwej opieki rodziców dzieci natrafia na wielość problemów. Najczęściej spotyka się z:

- konfliktami między rodzicami biologicznymi a dziećmi będącymi w pieczy zastępczej (66%),
- trudnościami w nauce (spowodowanymi m.in. małym potencjałem intelektualnym dziecka, zaniedbaniem edukacji, brakiem właściwego wsparcia ze strony opiekunów zastępczych – 35%),
- śmiercią co najmniej jednego z rodziców biologicznych (20%),
- brakiem odpowiednich kompetencji wychowawczych rodziny zastępczej (13%),
- śmiercią rodzica zastępczego (10%),
- znaczną demoralizacją dziecka wychowywanego w rodzinie zastępczej (8%),
- doświadczeniem przemocy przez dziecko (8%),
- zdiagnozowanymi zaburzeniami psychicznymi dziecka (5%),

- opieką nad dzieckiem z alkoholowym zespołem płodowym (3%),
- rozpadem rodziny zastępczej (2%) (Gebel, 2017, s. 229).

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że określenie stylu wychowania rodziny zastępczej może przyczynić się do znalezienia skutecznych sposobów pokonywania problemów drżących w samej rodzinie zastępczej i w wychowankach jej powierzonych. Od stylu wychowania prezentowanego przez daną rodzinę zastępczą zależy bowiem wielość i różnorodność oraz trafność podejmowanych przez koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej działań.

Nadto, określenie stylu wychowania rodziny zastępczej demaskuje problem nietrafnego kwalifikowania rodzin zastępczych na niezawodowe i zawodowe rodziny zastępcze. Szkolenia dla kandydatów na niezawodowe i zawodowe rodziny zastępcze okazują się niewystarczające. Podobnie się ma z opiniami psychologicznymi, a zwłaszcza pedagogicznymi w zakresie predyspozycji i motywacji do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, które to opinie opierają się na odpowiedziach o charakterze deklaracyjnym formułowanych przez kandydatów.

Na podstawie analizy można również wskazać postulaty dla wydziałów wspierania pieczy zastępczej ośrodków pomocy społecznej, a wśród nich m.in. konieczność objęcia rodzin zastępczych wszelkich typów obowiązkowymi, cyklicznymi szkoleniami z zakresu podnoszenia poziomu kompetencji opiekuńczo-wychowawczych oraz konieczność utworzenia „pakietów” szkoleń, warsztatów, treningów przeznaczonych dla rodzin zastępczych w zależności od prezentowanego przez nie stylu wychowania.

Bibliografia

- Adamski F. (2002), *Rodzina: wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Badora S., Marzec D. (2002), *Systemy opieki kompensacyjnej w zjednoczonej Europie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS.
- Cudak H. (1999), *Znaczenie rodziny w rozwoju i wychowaniu małego dziecka*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej.
- Franc M. (2020), *Metoda indywidualnych przypadków jako technika dostrzegania problemów osób dorosłych*. *Edukacja ustawiczna dorosłych* 1(108)2020, s. 149–160.
- Gebel T. (2017), *Koordinator rodzinnej pieczy zastępczej i jego rola w systemie pieczy zastępczej*. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, T. XXXVI, z. 3 – 2017, s. 225–232.
- Gebel T. (2017a), *Koordinatorzy rodzinnej pieczy zastępczej wobec zawodowych zagrożeń*. *Lublin–Polonia: Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, vol. XXX, 4, 2017, s. 259–268.
- Gnitecki J. (1999), *Wstęp do metodologii w badaniach naukowych*. Poznań: WNPTP.
- Jamrożek M. (2005), *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze*. Kielce: Wydawnictwo Uczelniane Wszechnica Świętokrzyska

- Kantowicz E. (2001), *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kawula S. (2006), *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familologiczne*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kawula S., Brągiel J., Janke A. W. (1997), *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Łobocki M. (2004), *Teoria wychowania w zarysie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS.
- Patela-Owczarek A. (2014), *Organizacja rodzinnej pieczy zastępczej w Warszawie*. Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze, nr 1, s. 19–25.
- Przetacznik-Gierowska M, Włodarski Z. (1986), *Psychologia wychowawcza*. Warszawa: PWN.
- Skarbek W. (2003), *Wybrane zagadnienia socjologii ogólnej i socjologii edukacji*. Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie.
- Tyszka Z. (2001), *System metodologiczny wieloaspektowej integracji analizy życia rodzinnego*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Źródła internetowe

- www.1: *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze*, Marzena Siembab,
<http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/50-artykuly/734-rodzina-zastepcza-jako-srodowisko-wychowawcze.html> (dostęp: 25.01.2021 r.)
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20111490887> (dostęp: 26.01.2021 r.)